

Overdenking

1. inleiding

Compassie, letterlijk betekent het samen - lijden.

Maar wij vertalen het meestal als mede-lijden.

Daar is lang niet alles mee gezegd.

Waarom compassie?

We hoorden het verhaal over de ondergang van Saul,
het feit dat hij als koning niet bleek te deugen.

Het is het verhaal van een man die uit het niets tot grote hoogte kwam -
een eenvoudige boerenzoon die ongevraagd tot koning werd gekroond.

Een jongen die in al zijn onschuld vorm probeerde te geven aan een tot dan
toe onbekend fenomeen binnen het Jodendom: het koningschap.

Hoe doe je dat? Wat moet je doen en wat moet je laten?

Er is niemand om je raad te geven.

Dus maakt Saul een aantal fouten - daar kun je op wachten.

Grote fouten? Ja, best wel eigenlijk.

1. Hij zet Samuël buiten spel en speelt voor priester. Dat is één.
2. Hij laat toe dat zijn mannen plunderen wat tegen de wil van God was.

Hij wordt ervoor gestraft in die zin dat Samuël zich van hem afkeert.

Hij raakt in een isolement, hij lijdt daar vreselijk onder en wordt depressief.

Wie een mens ziet lijden, voelt medelijden - compassie

Vandaar deze deugd vandaag bij dit verhaal.

Ik voelde van kinds af aan al compassie met die onbesuisde Saul, die door
allerlei stommiteiten zo hard van zijn voetstuk valt.

Wie tegenwoordig op een hoge post fouten maakt, krijgt een gouden
handdruk. In de tijd van Saul lag het helaas anders.

Overdenking

2. Samuël en Saul

Even kort kijken naar de twee hoofdpersonen uit t verhaal: Samuël en Saul.

2 personen die een problematische verhouding hebben van 't begin af aan.

Samuël was tegen het koningschap.

Maar hij moet toch voldoen aan de wensen van het volk.

Bovendien: God staat er ook achter. Zeg dan maar eens nee.

Hier hebben we dus een wat onwillige priester-profeet die uiteindelijk -al tegenstribbelend - meewerkt.

Dat hij zijn sceptische houding niet zomaar opgeeft, moge duidelijk zijn.

Nauwlettend wordt Saul in de gaten gehouden. Dat is de ene partij.

De andere partij wordt gevormd door **Saul**, een welwillende boerenzoon.

Niet met een duidelijk doel voor ogen wat betreft zijn taak.

Hij is dan wel leider van een volk in naam, maar hij laat zich meer leiden door de omstandigheden. Wij zouden zeggen: hij doet maar wat en hoopt er het beste van. Maar 't pakt elke keer verkeerd uit. En het gaat steeds meer verkeerd. Tot duidelijk wordt dat God zich afkeert van Saul.

De houding van Samuël staat zeer menselijk beschreven in dat boek Samuël. Samuël had die veelbelovende jongeman uit zijn boerenleven gehaald en hem op een hoge zetel geplaatst. Hij dacht dat er goddelijke genade op Saul rustte. Nu bleek dat hij dat verkeerd gezien had.

De schuld lag niet alleen bij Saul, maar ook bij Samuël.

Hij had gefaald als profeet. En niets kon dit meer goedmaken.

Saul moest het veld ruimen voor een andere koning.

Hij moest hem de rug toekeren en hem in z'n zielige eenzaam staat alleen laten. Er staat dat Samuël leed droeg over Saul.

Met andere woorden: Samuël had mede-lijden met Saul. Compassie

André Compte-Sponville begint zijn hoofdstuk of compassie als volgt:

Compassie krijgt slechte kritieken. We willen er niet graag het voorwerp van zijn, en zeker niet het gevoel hebben dat dat zo is.

Compassie is mee-lijden, lijden - met en ieder lijden is slecht.

Hoe zou compassie dan goed kunnen zijn?

Ik denk dat dit herkenbaar is voor velen.

Je wilt wel dat mensen met je meeleven, maar medelijden heeft iets zieligs.

Door medelijden word je als het ware een voorwerp van droefenis.

Is compassie eigenlijk wel een deugd, vraagt Compte-Sponville zich af.

Hij beantwoordt die vraag positief. Compassie is onmiddellijk verbonden met het lijden. Het lijden is niet een goed, maar een kwaad.

Kwaad in die zin dat ieder **lijden** moreel betreurenswaardig is.

Je hebt verschillende soorten van lijden.

Er is lijden dat mensen elkaar welbewust aan doen.

Er is lijden om ziektes die zonder reden ontstaan en ons terneer slaan.

Er is ook lijden onder het geluk van anderen.

Maakt compassie onderscheid tussen goed of slecht lijden?

Nee, en dat maakt haar zo barmhartig, zegt Compte-Sponville.

Het lijden delen van een ander, betekent NIET dat je zijn goede of slechte redenen om te lijden goedkeurt of deelt.

Het betekent dat je weigert lijden, wélk lijden dan ook, te aanvaarden.

Je kunt zelfs compassie voelen bij een beul, een folteraar. Je kunt medelijden voelen bij zoveel haat in een mens, bij het kwaad dat hem verteert.

Compassie is het tegendeel van wreedheid, die zich verheugt in het lijden van een ander en van egoïsme, dat onverschillig staat tegenover het lijden van een ander.

Als je dat zo hoort, denk je: mooi toch die compassie? Wie kan daartegen zijn. Maar er waren heel wat mensen die er kritiek op hadden.

Medelijden is een droefheid die je voelt bij de droefheid van een ander.

Neem je daarmee die droefheid weg? Ze blijft bij die ander.

Bovendien: niet alleen de ander is bedroefd, maar jij ook.

Dus, zeggen de critici: medelijden vergroot alleen maar de hoeveelheid droefheid in de wereld. En waar is het goed voor droefheid op droefheid te stapelen, ongeluk op ongeluk?

De stoïcijnen (rond 300 vC) zagen absoluut geen heil in compassie.

Ze zagen eigenlijk helemaal geen heil in gevoelens.

Een mens moet zich bevrijden van hartstochten en z'n verstand gebruiken.

Het wil niet zeggen dat een stoïcijn glashard voorbijgaat aan het leed van een ander, maar hij zal er geen medelijden mee hebben. Hij wil wel wat doen aan dat leed, maar daar heeft hij geen medelijden voor nodig.

Actie dus, geen passie.

Wij hebben deze Griekse filosofische stroming nog steeds in onze woordenschat - de uitdrukking: hij bleef ondanks de rampen die hem troffen stoïcijns. Stoïcijnen waren redelijke mensen. Niet bepaald mensen waar je nou eens lekker je hart bij kon luchten of even je hoofd op de schouder kon leggen.

Spinoza zat ook in die lijn. Dan zijn we inmiddels in de 17^e eeuw en nog wel in Amsterdam ook. Spinoza was uit Portugees-joodse ouders geboren.

Hij werd uit de synagoge verbannen, vanwege zijn vrijzinnige opvattingen.

Het was een scherpe denker.

En zijn gedachten over compassie, medelijden zijn zeer interessant en genuanceerder dan die van de stoïcijnen.

Spinoza veroordeelt medelijden in eerste instantie.

Hij zegt: wie volgens de rede wil leeft, moet er zoveel mogelijk naar streven niet door medelijden te worden aan gegrepen.

Waarom dan niet?

Omdat medelijden *droefheid* bewerkstelligt en dat is niet goed.

Goed is de vreugde.

Liefde en edelmoedigheid zijn de deugden die we moeten nastreven om vreugde waar te maken.

Wie wijs is, doet dat, schrijft Spinoza.

Maar ja, zo redeneert Spinoza verder - wijsheid is zeldzaam.

Met andere woorden:

je kunt wel willen dat iedereen volgens de rede leeft en dus als wijs mens door het leven stapt, maar dat is vaak niet zo.

En dan is het toch wel goed dat we zo'n deugd als compassie, medelijden hebben.

Want medelijden roept in ons welwillendheid op en dat maakt ons menselijk.

Een menselijkheid die we in alle redelijkheid misschien over het hoofd zouden zien.

Oh, nee zegt Nietzsche in de 19^e eeuw - medelijden is niks waard.

Nietzsche is de filosoof van de vitale driften.

Een mens moet die vitale driften zoveel mogelijk uitleven en het ongeluk is er niet om medelijden mee te hebben, maar om er bovenuit te stijgen.

Nietzsche was een fervent tegenstander van het christendom, omdat daarin dienstbaarheid, gehoorzaamheid, naastenliefde, kortom opoffering t.a.v. de ander centraal stond. Daar zag hij geen heil in.

Maar als hij dan spreekt over het lijden, lijkt het wel of er een christen aan het woord is. Ik zal jullie een gedeelte uit zijn boek Voorbij goed en kwaad voorlezen. Het gedeelte gaat over hoe mensen het liefst het lijden uit de wereld zouden helpen. Wat bereik je daarmee? vraagt Nietzsche zich af. Een middelmatigheid, die absoluut niet aan te bevelen is. En dan schrijft hij:

De tucht van het lijden - het grote lijden - weet u niet dat alleen deze tucht tot nu toe verbetering van de mens heeft teweeggebracht?

De spanning van de ziel in het ongeluk, die sterkte in haar aankweekt?

Haar huivering bij de aanblik van de grote ondergang.

Haar vernuft en dapperheid in het dragen, volhouden, uitbaten van ongeluk, alles wat haar maar aan diepte geschonken is: mysteries, geest, list, grootheid...dat wordt haar toch door het lijden geschonken?

En, zo verwoordt hij dan vervolgens: moet je daar dan medelijden mee hebben. Lijden is een scheppende kracht in de mens.

Medelijden zwakt die potentiële kracht af. Het lijkt wel of het lijden door Nietzsche op een voetstuk wordt geplaatst. Heeft hij gelijk dat ook het christendom het lijden meer nadruk geeft dan goed voor ons is?

We gaan kijken hoe het christendom omgaat met lijden en medelijden.

In 1955 schreef de Griek Kazantzakis een boek over het leven van Jezus.

'The last temptation of Christ', heette dat boek.

Het is in 1988 verfilmd en kreeg veel kritiek te verduren.

Die kritiek schuif ik terzijde, want de inhoud was zo opmerkelijk.

De film begint met de worsteling van Jezus wat betreft zijn roeping.

Hij wordt door God achtervolgd. Er is een scène waarin hij over een strand loopt en voetstappen achter zich hoort.

En telkens wanneer hij zich omkeert is er niets zichtbaar.

Hij wordt er bijna gek van. Uiteindelijk belandt hij in een klooster en ontmoet iemand die hem vraagt naar zijn verhouding tot God en de mens.

Wat voel je als je denkt aan de mensen? vraagt deze persoon.

Ik voel medelijden, zegt Jezus dan.

In alles wat ik zie, zie ik het gelaat van God.

Ook als je een mier ziet, vraagt de ander?

Ja, als ik het grote glanzende oog van een mier zie, zie ik God en voel ik medelijden.

Zeer aangrijpend vond ik deze scène. En waarom?

Omdat hier twee betekenissen van medelijden ineen vloeien, namelijk: beklagenswaardigheid en barmhartigheid.

Beklagenswaardig zijn alle schepselen van God, omdat we allen zozeer trachten geluk na te streven maar daar helaas niet altijd in slagen -door eigen fouten of door stomiteiten van anderen.

En de directe tegenhanger daarvan komt uit hetzelfde medelijden voort, nl. barmhartigheid. Barmhartigheid is niet de rol van folteraar mee-spelen, noch die van afstandelijke toeschouwer, maar van **betrokkene**.

Daar moet ik tot slot nog even over uitweiden.

Overdenking

8. tot in je ingewanden beroerd worden

Met deze woorden van Jezus, weliswaar vertaald door Kazantzakis, vervalt wat mij betreft alle kritiek op compassie.

Medelijden is DE deugd bij uitstek.

Het is de directe tegenhanger van wreedheid die zich verlustigt in het lijden van de ander en van egoïsme die zich onverschillig afkeert van de ander.

Medelijden sympathiseert universeel met alles wat lijdt op deze wereld.

En je kunt wel zeggen dat het lijden niet goed is - het is er.

En je kunt wel menen dat lijden ons loutert, zoals Nietzsche dat zei -

hij is uiteindelijk gek geworden - Het is niet medelijden dat lijden in stand houdt. Het is het ontbreken van medelijden dat lijden in stand houdt.

Wat de Mensenzoon gezegd heeft, zoals hij geleefd heeft - we hebben er slechts ten dele zicht op vanwege evangelische en kerkhistorische

inmengingen, maar het credo heeft onaangetast de eeuwen doorstaan -

We lezen in het Mattheüs evangelie hoe Jezus begaan was met de mensen die op hem afkwamen: verlamden, blinden, kreupelen, doofstommen en nog veel andere zieken. Hij had kunnen zeggen: *Jongens: Jullie lijden zorgt ervoor dat je je eigen kracht leert ontdekken.*

Leuk gezegd maar je komt er geen stap verder mee. Jezus doet dat niet.

Hij wordt door al die ellende beroerd tot in z'n ingewanden.

Er staat dat hij begaan was, maar het gaat veel dieper. Het is het Griekse woord (σπλαγχνίζομαι) 'splanchnizomai' dat letterlijk betekent: je tot in je ingewanden beroerd voelen - in dit geval om het lijden van de ander.

Dat is compassie.

Zeer lijfelijk voelbaar, met als uitwerking een praktische handeling.

Medelijden is niet het lijden alleen beklagen, maar er handen en voeten en verstand aan toevoegen opdat het gedragen kan worden.

Tot slot.

Jes kunt er moe van worden als je in de wereld ziet hoeveel lijden er is en het idee hebben dat we met alle middelen die ons ten dienste staan niets verder gekomen zijn in de loop der eeuwen.

Maar toch is dat wel het geval.

En gelukkig worden we als mede lijdende mensen nog altijd opgeschrikt als er waar ook ter wereld mensen door leed van welke aarde ook getroffen worden.

Zo werkt compassie.

In iedere stap die we zetten, in iedere beslissing die we moeten nemen speelt compassie een rol - althans zou het een rol moeten spelen.

Het gebeurt niet altijd, er worden ook onnadenkende en harteloze beslissingen genomen - het is wel het nastreven waard.

Compassie - mee-lijden kan als het in ons menszijn opgenomen zit, veel leed voorkomen.

Voor ons, in deze West-Europese cultuur is Christus het voorbeeld daarvan. Het navolgen waard.

amen

Het geraadpleegde boek is:

Kleine verhandeling over de grote deugden, André Comté Spomville, 1995

Presses Universitaire de France,

ISBN nr 90 254 9835 3